

ΠΕΡΙ
ΤΩΝ ΜΕΘΟΔΩΝ
ΤΗΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓ. Κ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ - Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ -
1926

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Δέν ὑπάρχει ἴσως ἐπιστήμη, τῆς ὁποίας οἱ κύκλοι τῆς ἀρμοδιότη-
τος εἶνε τόσο ἀμφισβητούμενοι, τῆς ὁποίας αἱ μέθοδοι εἶνε τόσο
πολυσχιδεῖς καί ἡ ὀνομασία τόσο ἐλλιπής, ὅσον ἡ Κοινωνιολογία.
Εἶνε ἡ ἐπιστήμη, ἣτις δέν ὑφίσταται εἰ μὴ μόνον διὰ τῆς συσχετί-
σεως πασῶν σχεδόν τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν, εἶνε ἐκείνη, τὴν
ὁποίαν ἐν τούτοις οὐδεμία τῶν ἄλλων κεχωρισμένη εἶνε δυνατὸν νὰ
ἀναπληρώσῃ. Δέν εἶνε παράδοξον, ὅτι ἡ γένεσις τῆς Κοινωνιολογίας
ὡς ἐπιστήμης αὐτοτελοῦς ἀνάγεται εἰς τὸ πρόσφατον παρελθόν ¹⁾.
Ἔπρεπε νὰ προαχθῶσιν εἰς ὃ σημεῖον προήχθησαν αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι,
διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ γένεσις αὐτῆς. Ἡ Κοινωνιολογία ἐβασίσθη
ἐπὶ τῆς κεκτημένης γνώσεως. Δέν ἐφιλοδόξησε τὴν ἀναζήτησιν νέας.
Ἠρκέσθη—καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ μέγα αὐτῆς ἱστορικοεπιστημονικὸν
ἐπίτευγμα—εἰς τὸ νὰ ὑπαγάγῃ τὰς ἄλλας πνευματικὰς ἐπιστῆμας ὑπὸ
στέγην κοινήν.

Τὸ δυσκολώτερον ἴσως πρόβλημα τῆς Κοινωνιολογίας εἶνε ἡ εἰσα-

¹⁾ Ὁ Ἐλευθερόπουλος λέγει, ὅτι μόνον ἡ ὀνομασία τῆς Κοινωνιολογίας εἶνε νέα, ἐνῶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς παλαιότατον (Rechtsphilosophie, Soziologie und Politik, Innsbruck, 1908, σ. 31). Ἄς ἐπιτρέψῃ εἰς ἡμᾶς ὁ διακεκριμένος Ἕλλην ἐπιστήμων νὰ διαφωνήσωμεν πρὸς τὴν ἄποψιν ταύτην, ἣτις ἄλλωστε ἐγεννήθη κυρίως ὡς ἀντίρροσις ἐναντίον τῶν γενομένων ἄλλοτε ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τῆς Κοινωνιολογίας ἐπιθέσεων. Ἡ Κοινωνιολογία εἶνε ἐπιστήμη νεωτάτη· καὶ ἐὰν ἔτι θεωρήσωμεν ταύτην ὡς πηγάσασαν ἀμέσως ἐκ τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας, δέν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναγάγωμεν αὐτὴν εἰς ἐποχὴν παλαιότεραν ἐκείνης, καθ' ἣν ηὐτύχησεν ὁ κόσμος νὰ ἐναγκαλισθῇ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Herder. Τοῦτο ἐν τούτοις εἶνε ἀναντιρρήτως ἀληθές: ὅτι τὰ ἀντικείμενα τῆς κοινωνιολογικῆς ἐρεῦνης ἐθεωρήθησαν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων ἀντικείμενα ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Ἡ ὑπαγωγή ὁμῶς πάντων τούτων ὑπὸ τὴν στέγην μιᾶς καὶ κοινῆς εἰς πάντα Ἐπιστήμης, ἀποτελεῖ ἐπίτευγμα τῆς Φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας καὶ κυρίως τῆς Κοινωνιολογίας καὶ Κοινωνικῆς Φιλοσοφίας.

γωγή εις τὴν συστηματικὴν αὐτῆς ἔρευναν, ὁ καθορισμὸς τῶν μεθόδων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιδιωχθῆ ἡ κοινωνιολογικὴ ἀλήθεια καὶ γενικῶς ἡ μεθοδολογία τῆς Κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης. Περὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο πρόκειται νὰ στραφῆ ἡ ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ ἐπιχειρουμένη ἔρευνα. Δυστυχῶς ἤκιστα εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἀντλήσωμεν ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε γενομένης ἐργασίας. Τὸ θεμελιώδες τῆς Κοινωνιολογίας πρόβλημα, ἐξ οὗ ἐξαρτᾶται ἡ δικαίωσις αὐτῆς ὡς ἐπιστήμης, ἐθεωρήθη συνήθως τὸ πλεον ἐπουσιῶδες. «Ὀλίγον ἐνδιαφέρει ἡμᾶς, λέγει ὁ Pareto, ἡ μέθοδος διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἐπιτευχθῆ ἡ γνῶσις τῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν κοινωνικῶν δεδομένων. Ὁ σκοπὸς μόνον ἐνδιαφέρει ἡμᾶς· ὀλίγον ἢ μᾶλλον οὐδόλως ἐνδιαφερόμεθα περὶ τῶν μέσων, ἅτινα ἐπιτρέπουσι τὴν ἐπίτευξιν αὐτοῦ»¹. Δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ ἀναζητήσωμεν ἐπιχειρήματα πρὸς ἀπόκρουσιν τῆς ἀνωτέρω ἀντιλήψεως. Ἀποροῦμεν ἀκούοντες, ὅτι δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἐπιστήμη, ἣτις ἀδιαφορεῖ περὶ τῶν ἰδίων αὐτῆς μεθόδων καὶ ὅτι δύναται νὰ ἐξασφαλισθῆ σκοπὸς τις πρὶν ἢ χαραχθῆ ἡ ὁδός, ἢ προωρισμένη νὰ ὁδηγήσῃ πρὸς αὐτόν. Ἡ κοινωνιολογικὴ μάλιστα ἐπιστήμη, ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην, εἶνε κυρίως ἐπιστήμη μεθόδων. Πᾶν ἀντικείμενον τῆς γνώσεως εἶνε δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς ὑπαγόμενον εἰς τὴν ἁρμοδιότητα αὐτῆς. Καὶ ὁμοίως: ἄλλως θὰ ἐρευνηθῆ ὑπὸ τοῦ συνταγματολόγου καὶ ἄλλως ὑπὸ τοῦ κοινωνιολόγου ἢ ἐμφάνισις τῆς Πολιτείας· ἄλλως θὰ ἐρευνηθῆ ὑπὸ τοῦ φυσιολόγου καὶ ἄλλως ὑπὸ τοῦ κοινωνιολόγου τὸ δεδομένον τῆς διαφορᾶς τῶν φύλων.

*
* *

Τρία εἶνε τὰ τμήματα, τὰ προκύπτοντα ἐκ τῆς θεμελιώδους διαιρέσεως τῆς Κοινωνιολογίας. Ἐκ τούτων τὸ μὲν πρῶτον συγχέεται συνήθως πρὸς τὸ τρίτον (ἢ φιλοξενεῖται ἐν τῇ εἰσαγωγῇ) καὶ ἐρευνεῖται ὑπὸ τὸν αὐτὸν φακόν, τὸ δὲ δεύτερον ἀποκλείεται ὑπὸ πάντων τοῦ πλαισίου τῆς Κοινωνιολογίας. Τὰ τρία ταῦτα τμήματα εἶνε τὰ ἀκόλουθα :

¹) *Vilfredo Pareto, Traité de Sociologie générale, édition française par Pierre Boven, Vol. I, 1917, σ. 1.*

α') τὸ προκοινωνικόν, τὸ διεπόμενον κυρίως ὑπὸ τῆς βιολογικῆς μεθόδου,

β') τὸ μετακοινωνικόν, τὸ διεπόμενον ὑπὸ τῆς κριτικοφιλοσοφικῆς, καὶ γ') τὸ καθ' αὐτὸ κοινωνιολογικόν, τὸ διεπόμενον ὑπὸ τῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου ἐν τῇ στενωτάτῃ τοῦ ὅρου τούτου ἐννοίᾳ.

Καὶ τὰ τρία ταῦτα τμήματα ὑπάγονται ὑπὸ τὸ πλαίσιον τῆς Κοινωνιολογίας (ὡς εἴπομεν: τῆς γενικῆς Κοινωνιολογίας).

I

Ἀέγοντες «τὸ προκοινωνικὸν τμήμα τῆς Κοινωνιολογίας» ἐννοοῦμεν τὸ τμήμα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἔρευναν τῶν φαινομένων, ἅτινα προηγήθησαν χρονικῶς τῆς ἀποκρυστάλλωσως τῆς κοινωνίας καὶ ἤγαγον κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὴν ἀποκρυστάλλωσιν αὐτῆς. Ἡ ἔρευνα τῶν φαινομένων τούτων, τοῦ πρωτοπλάσματος τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ εἰ μὴ ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τῆς βιολογικῆς μεθόδου καὶ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ βασίζηται εἰ μὴ ἐπὶ τῶν δεδομένων, τῶν ὁποίων τὴν γνῶσιν ἐξησφάλισαν εἰς ἡμᾶς ἡ Βιολογία, ἡ συγκριτικὴ ἔρευνα τῶν Μυθολογιῶν καὶ ἡ Ψυχολογία τῶν Λαῶν¹⁾.

Ἡ προκοινωνικὴ ἔρευνα εἶνε συγχρόνως προϊστορικὴ. Ἡ ἐξέλιξις τῶν εἰδῶν εἰς τὸ ἀνθρώπινον εἶδος ἀποτελεῖ ἀνικείμενον αὐτῆς, ὅπως ἀποτελεῖ καὶ ἀντικείμενον τῆς Βιολογίας. Ἐκεῖνο ὅμως, περὶ τὸ ὁποῖον κυρίως στρέφεται ἡ προκοινωνικὴ ἔρευνα εἶνε ἡ ἐξέλιξις τοῦ ἀνθρωπίνου εἴδους εἰς τὸν Ἄνθρωπον, εἰς τὸ Ἐγώ. Ἡ γένεσις τοῦ ἀτόμου, ἥτις κυρίως προεκάλεσε τὴν πλήρη διάκρισιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν ἄλλων ζώων, ἡ παραβίασις τῆς φύσεως διὰ τοῦ λογικοῦ, αἱ βιολογικαὶ ἀλλοιώσεις, ὡς ἡ παραβίασις αὕτη ἐπίνεγκεν, εἶνε σοβαρότατα καὶ λίαν ἐνδιαφέροντα ζητήματα, τῶν ὁποίων ἡ ἔρευνα περιλαμβάνεται εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς Κοινωνιολογίας.

«Ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἀτόμου ἀποτελεῖ σταθμὸν, εἰς τὸν ὁποῖον

¹⁾ Ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐπιστημόνων ἐκεῖνος, εἰς ὃν ὀφείλομεν σοβαροτάτην, ἀν καὶ μέχρι τοῦδε ἡκιστα συστηματικὴν, συμβολὴν εἰς τὴν προκοινωνικὴν ἔρευναν τῆς Κοινωνιολογίας εἶνε ὁ Ἰω. Τουρνάκης (Πρὸβλ. «Μελέται κοινωνικῆς φιλοσοφίας καὶ γενικῆς Κοινωνιολογίας»: «Ἡ γέννησις τοῦ ἀτόμου» ἐν τῷ περιοδικῷ «Νέα Πολιτικῇ»).

σταματᾷ ἢ προκοινωνικὴ κατάστασις τῶν ἀνθρώπων, ἀπὸ τοῦ ὁποίου αἰφνης τὸ ἀνθρώπινον εἶδος στρέφεται πρὸς νέον ἐντελῶς κόσμον, περισσότερον εὐγενῆ, ἐνσυνειδήτον καὶ δημιουργικόν. Ἡ μετάβασις αὕτη ἀπὸ τοῦ ἐνὸς κόσμου εἰς τὸν ἕτερον—ἀπὸ τοῦ μακροκόσμου εἰς τὸν μικρόκοσμον— ὕψωσε συγχρόνως τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν θέσιν τοῦ δημιουργοῦ ¹⁾ ». Ἄφ' ὅτου συνετελέσθη ἡ ἀπελευθέρωσις αὕτη, ἡ σημειώσασα τὴν μεγίστην τῶν ἐπαναστάσεων, ἃς ἐγνώρισέ ποτε ἡ ἡ Οἰκουμένη, ἀρχεται ἡ ἱστορία τῆς Ἀνθρωπότητος. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ. Ἡ ζωὴ αὐτοῦ δὲν σημαίνει πλέον μόνον ζωὴν εἶδους τινός, ἀλλὰ ζωὴν ἐνσυνειδήτων ὄντων. Ἡ ὁμοιομορφία τῆς μόνον ἐξ ἐνστικτικῶν πληρώσεων τοῦ προορισμοῦ τοῦ εἶδους ἐξαρτωμένης ἐξελίξεως ἀντικαθίσταται ἢ μᾶλλον συμπληροῦται ὑπὸ τῆς πολυμορφίας τῆς διὰ πνευματικῶν ἐπιδιώξεων συντελουμένης προόδου. Τὸ ἐνστικτικὸν δὲν ἐξαλείφεται βεβαίως τελείως, ἀλλὰ παραβιάζεται. Ἡ παραβίασις αὕτη δὲν γίνεται ἄνευ θυσιῶν. Ἡ τελευταία τῶν θυσιῶν θὰ εἶνε ἴσως ἡ πλήρης ἄρνησις τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς ζωὴν. Θὰ ἀποτελῆ ἄρα γε τοῦτο τὴν ἐξίσωσιν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν; Δὲν τολμοῦμεν νὰ προβῶμεν εἰς τοιαύτην τινὰ προφητείαν. Τοῦτο καὶ μόνον γνωρίζομεν: ὅταν ἐπιστῇ ἡ στιγμή ἐκείνη, θὰ εἶνε ἡ συντέλεια τοῦ κόσμου.

Ἡ προκοινωνικὴ ἔρευνα τῆς Κοινωνιολογίας συμπίπτει πρὸς τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀτόμου ἐκ τῶν σκληρῶν ὀρίων τοῦ εἶδους. Πέραν τοῦ σημείου τούτου δὲν εἶνε ἐπιτετραμμένον εἰς τὴν κοινωνιολογικὴν ἔρευναν νὰ χρησιμοποιῇ τὴν βιολογικὴν μέθοδον εἰ μὴ μόνον ἐξαιρετικῶς, τουτέστιν ὅταν θέλῃ πρὸς παραστατικωτέραν ἐπιστημονικὴν ἐξήγησιν ὠρισμένων φαινομένων νὰ προσφεύγῃ εἰς τὰς ἀναλογίας ἐκείνας, τῶν ὁποίων ἀθέμιτον σχεδὸν κατάχρησιν ἐποιήσαντο ἐρευνηταὶ ὡς *Spencer*, *Comte*, *Ratzel* καὶ *Lilienfeld*, εἰς τὰς ἀναλογίας δηλαδὴ μεταξὺ κοινωνικῶν φαινομένων καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς κοινωνίας ὡς συνόλου λαμβανομένης πρὸς βιολογικὰς μονάδας. Δὲν θέλομεν νὰ θεωρήσωμεν τὰς ἀναλογίας αὐτὰς τελείως ἀσυμβιβάστους πρὸς τὴν κοινωνιολογικὴν ἔρευναν, τὴν ἐπομένην τῆς προ-

¹⁾ Ἰω. Τουρνάκης, Ἡ γέννησις τοῦ ἀτόμου, ἐν «Νέα Πολιτικῇ», ἔτος πρῶτον, φύλ. 13, 1923, σ. 299.

κοινωνικῆς· ἡ χρησιμοποίησις ὅμως τῆς βιολογικῆς μεθόδου ὡς τῆς μόνης ἢ τῆς κυριωτάτης πρὸς ἔρευναν τῶν κοινωνικῶν φαινομένων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἀπεκρυσταλλώθη ἡ κοινωνία, ἀποτελεῖ—καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο συμφωνοῦμεν πρὸς τὴν ἄποψιν τοῦ *L. F. Ward*—παραγνώρισιν τοῦ ὅτι ἡ Κοινωνία ὅν ἀποτελεῖ συγκεκριμένον ἀντικείμενον ¹⁾. Οἱ κυριώτεροι αὐτῆς παράγοντες ὅν εἶνε τὰ ἀντικειμενικῶς πιστοποιούμενα μέλη, ἐξ ὧν φαίνεται αὕτη ἀπαρτιζομένη, ἀλλ' οἱ ψυχικοὶ (ἀσυνείδητοι ἢ καὶ συνειδητοὶ) παράγοντες, οἱ προκαλοῦντες, ἐπὶ τῇ βάσει διαδικασίας σχεδὸν ἀντιβιολογικῆς, τὴν σύναψιν τῶν σχέσεων μεταξὺ αὐτῶν. Ἡ ἔρευνα λοιπὸν ἡ βιολογικὴ πρέπει νὰ ἐγκαταλείπηται ἀπὸ τῆς μεταβάσεως τῶν προκοινωνικῶν ἀνθρωπίνων ὀργανώσεων εἰς τὴν κοινωνίαν, τὴν ἐπακολουθήσασαν εἰς τὴν βιολογικὴν ἐπανάστασιν, ἣν ἀνωτέρω ὑπενίχθημεν.

II

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν προκοινωνικὴν ἔρευναν, ἣτις σημαίνει τὴν ἔρευναν τοῦ πρωτοπλάσματος τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, τῆς περιόδου τουτέστιν ἐκείνης, ἣτις προηγήθη χρονικῶς τῆς ἀποκρυσταλλώσεως τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἡ μετακοινωνικὴ ἔρευνα σημαίνει τὴν ἔρευναν τῶν ἐννοιῶν, αἵτινες προηγοῦνται λογικῶς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Προηγοῦνται τῆς ἐννοίας τῆς κοινωνίας τὰ στοιχεῖα μόνον ἐκεῖνα, ἅτινα προσδιορίζουσιν αὐτὴν λεγικῶς ¹⁾. Πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν στοιχείων τούτων, τῶν ἀμοίρων πάσης ἐμπειρίας τυγχανόντων, μόνον μία μέθοδος εἶνε δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθῆ: ἡ κριτικοφιλοσοφική.

Δυσκόλως θὰ ἀνεγθῶσιν οἱ κοινωνιολόγοι τὴν χρησιμοποίησιν τῆς κριτικοφιλοσοφικῆς μεθόδου. Εἶνε ἀντίθετος πρὸς τὴν νοοτροπίαν αὐτῶν. Εἶνε ἀσυμβίβαστος πρὸς τὴν ἀρχήν, ἣτις πάντα τὰ συστήματα τῆς Κοινωνιολογίας μέχρι τοῦδε διέπει. Ὁ καθαρὸς λόγος, ὁ ἄδολος τύπος τῆς γνώσεως, τί θέσιν ἔχει ἐν τοῖς ὀρίοις

¹⁾ *L. F. Ward*, *Soziologie von heute*. Übersetzung aus dem Englischen, Innsbruck, 1901, σ. 2'.

¹⁾ *Παν. Κ. Κανελλοπούλου*, *Ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν*, Ἀθήναι 1926, σ. 90.

ἐπιστήμης, ἢ ὁποῖα συνήθισε νὰ ἀναγνωρίζῃ μόνον τὸ ρευστόν, τὸ μεταβαλλόμενον, τὸ γινόμενον;

Καὶ ὅμως: ἡ μέχρι τοῦδε πρᾶξις τῆς κοινωνιολογικῆς Ἐπιστήμης δὲν προδίδει εἰ μὴ μόνον μεθοδολογικὴν μονομέρειαν. Ἐστὼ καὶ ὡς φαινομενικὸν γᾶσμα μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τρίτου τμήματος τῆς Γενικῆς Κοινωνιολογίας πρέπει νὰ παρεμβληθῇ ἡ κριτικοφιλοσοφικὴ ἔρευνα τῶν στοιχείων, ἅτινα προσδιορίζουσι τὴν ἔννοιαν τῆς κοινωνίας.

Τίνα μέθοδον ὀνομάζομεν κριτικοφιλοσοφικὴν; Κριτικοφιλοσοφικὴ εἶνε ἡ μέθοδος, ἡ βασιζομένη ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Immanuel Kant ἀποδειχθείσης δυνατότητος συνθετικῶν κρίσεων (ἐπομένως καὶ συλλογισμῶν) a priori καὶ ἡ δι' αὐτῶν πρὸς τὴν ἔρευναν αὐτῆς χωροῦσα¹⁾. Ἀντικείμενον τῆς κριτικοφιλοσοφικῆς μεθόδου εἶνε πάντοτε πολυειδές τι, εἰς τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ ὁποίου προβαίνει αὕτη. Τὸ ἐνοποιούμενον πολυειδές ἀποτελεῖ τὴν κριτικοφιλοσοφικῶς ἐπιτυγχανομένην σύνθεσιν, ἣτις—καίτοι ἀπαρτίζεται ἐκ στοιχείων τὰ ὁποῖα μόνον διὰ λογικῆς πρὸς ἄλληλα ἐπεκτάσεως συμβιβάζονται—ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ἐπιζητούμενον ἐννοιολογικὸν τύπον.

Οἱ τύποι, οἵτινες (ἀνεξαρτήτως τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, ὅπερ εὐρίσκεται ἐν διαρκεῖ ἀλλαγῇ) προσδιορίζουσι τὴν ἔννοιαν τῆς κοινωνίας (καθαρῶς λογικῶς) εἶνε τρεῖς: τὸ Δίκαιον, τὸ Ἐθιμον (τυμβατικὸς κανὼν) καὶ ἡ Ἠθικὴ. Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι τύποι περιέχουσιν ὡς κοινὸν στοιχεῖον τὴν κανονιστικὴν θέλησιν, τουτέστι τὴν θέλησιν πρὸς δημιουργίαν κανόνων. Οἱ δύο πρώτοι περιέχουσι καὶ ἕτερον κοινὸν στοιχεῖον: τὸ ἑτερόνομον τῆς κανονιστικῆς θελήσεως. Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐνταῦθα νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν κριτικοφιλοσοφικὴν ἔρευναν τῶν τύπων τούτων. Ἐν ἄλλῃ ἡμῶν πραγματείᾳ²⁾ προέβημεν εἰς πείραμα κριτικοφιλοσοφικοῦ καθορισμοῦ τῆς ἐννοίας τοῦ Δικαίου Ἐν τῇ ἀποπείρᾳ ἡμῶν ἐκείνῃ πρὸς διάκρισιν τοῦ τύπου τούτου τῆς θελήσεως ἀπὸ τῶν ἄλλων συγγενῶν πρὸς αὐτὸν τύπων, ἐχαράξαμεν προχειρῶς καὶ τὰ ἐννοιολογικὰ ἔρια τῆς Ἠθικῆς καὶ τοῦ Ἐθιμου.

¹⁾ Παν. Κ. Κανελλοπούλου, Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου ἀπὸ κριτικοφιλοσοφικῆς ἀπόψεως, Ἀθῆναι 1926, σ. 4 ὑποσ. 1.

²⁾ Παν. Κ. Κανελλοπούλου, Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Διεθνoῦς Δικαίου ἀπὸ κριτικοφιλοσοφικῆς ἀπόψεως, Ἀθῆναι 1926.

τική αντίδρασις τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐδημιούργησε, νὰ γεφυρώσωμεν. Σήμερον, χωρὶς νὰ παραβιάζωμεν τὴν κοσμοθεωρίαν, ὑφ' ἧς ἐμπνεόμεθα, δυνάμεθα νὰ προβαίνωμεν εἰς διακρίσεις μεταξὺ μεθόδων καὶ μεταξὺ τῶν ἀντιστοιχούντων πρὸς αὐτὰς ἐπιπέδων τῆς γνώσεως. Ἐκ τῆς προκυπτούσης ἀντιφάσεως μεταξὺ τῶν πορισμάτων τῶν δύο ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν γενομένων καὶ ἐπὶ διαφόρων μεθόδων βασιζομένων ἐρευνῶν δὲν ὑποχρεούμεθα νὰ συμπεραίνωμεν, ὅτι τὸ ἐν τῶν δύο τούτων πορισμάτων καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἢ μία τῶν μεθόδων εἶνε ἐσφαλμένη. Ὅθεν ἡ κοινωνιολογία οὐχὶ μόνον δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείῃ τὴν ἔρευναν ἐκείνην, ἣτις κατ' ἐπίφασιν ἀντιφάσκει πρὸς τὸ ὑπ' αὐτῆς (διὰ τῆς στενῆς κοινωνιολογικῆς μεθόδου) ἐξαγόμενον, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ υἱοθετῇ τοῦτο, ἐντοπίζουσα ἀπλῶς αὐτὸ εἰς ὠρισμένον τμῆμα τῆς ἐρεύνης της, εἰς τμῆμα μὴ δυνάμενον νὰ ἐπηρεάσῃ τὰ ἄλλα. Αὐτὸς εἶνε ὁ λόγος, δι' ὃν νομίζομεν, ὅτι 'πρέπει νὰ παρεμβληθῇ μεταξὺ τῆς προκοινωνικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς (ἐν τῇ στενῇ τῆς λέξεως ἐννοίᾳ) ἐρεύνης, ἢ μετακοινωνικῆ, ἢ βασιζομένη ἐπὶ τῆς κριτικοφιλοσοφικῆς μεθόδου.

III

Ἦδη εἰσερχόμεθα εἰς τὸ κύριον τμῆμα τῆς Κοινωνιολογίας, εἰς τὸ τμῆμα ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον μονομερῶς λαμβανόμενον θὰ ἔδιδεν εἰς ἡμᾶς τὸ δικαίωμα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν Κοινωνιολογίαν ὡς ἀποκλειστικῶς ἐμπειρικὴν ἐπιστήμην καὶ νὰ τάξωμεν αὐτὴν παράπλευρον τῆς Ἱστορίας. Καὶ εἶνε βεβαίως ἐμπειρικὴ ἢ ἔρευνα, ἢ περιλαμβανομένη ἐν τῷ τμήματι τούτῳ τῆς Γενικῆς Κοινωνιολογίας (τὸ ὅποιον, πρὸς εὐκολίαν, ἀπλῶς Κοινωνιολογίαν θὰ ὀνομάζωμεν), ἀφοῦ ἔχει ὡς γενικὸν αὐτῆς ἀντικείμενον μόνον ὅ,τι γίνεται, ὅ,τι ἐκδηλοῦται ὡς δρᾶσις ἢ καὶ ὅ,τι ἐπὶ τῇ βάσει ἔστω καὶ συγκεχυμένων συμπτωμάτων εἶνε δυνατὸν νὰ προμηνύσῃ δρᾶσιν τινά. Ἡ ἀνεύρεσις τῆς δυναμικῆς διαδικασίας, τῆς συνδεούσης τὸν ψυχικὸν κόσμον πρὸς τὴν ἐκδηλουμένην δρᾶσιν («ἀδιαφόρως ἐὰν εἶνε αὕτη ἐξωτερικὴ ἢ ἐσωτερικὴ, παράλειψις ἢ ἀνοχή»¹⁾), ἢ παρακολούθησις τῶν αὐτογνωμόνων

¹⁾ *Max Weber*, Grundriss der Sozialökonomik, III Abteilung: Wirtschaft und Gesellschaft, Erster Teil, Tübingen 1921, Kap. I § 1 (σ. 1).

διαφορισμῶν, εἰς οὓς ἡ δρᾶσις αὕτη, ἐν τῇ καθαρᾷ αὐτῆς ἐξωτερικεύσει καὶ χειραφετημένη τῶν ψυχικῶν πηγῶν, ἐξ ὧν ἐπήγασε, προβαίνει—εἶνε ἀντικείμενα τῆς Κοινωνιολογίας. Ἡ δρᾶσις αὕτη ἔχει τοῦτο τὸ δυσχερές διὰ τὸν κοινωνιολογικῶς ἐρευνῶντα: ὅτι δὲν ἐρευνᾶται ἐν τῇ σχέσει αὐτῆς πρὸς ἑαυτὴν καὶ μόνην ἢ πρὸς ἀντικείμενα ἄψυχα, πρὸς πράγματα, ἀλλ' ἐν τῇ σχέσει τῆς πρὸς τὴν δρᾶσιν ἄλλων, ἣτις ὀδημιουργεῖ οὕτω ἀνωτέρους συνθετικούς τύπους δράσεων. Δὲν εἶνε δυνατόν νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὸ πλαίσιον τῆς παρουσίας πραγματείας ἢ ἔρευνα πρὸς πλήρη καθορισμὸν τῆς «δράσεως» ἀπὸ κοινωνιολογικῆς ἐπόψεως. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα ἀπλῶς νὰ τονίσωμεν, ὅτι δὲν εἶνε αὕτη ταυτόσημος πρὸς τὴν ὁμοιόμορφον δρᾶσιν πολλῶν ἢ πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς δράσεως ἄλλων ἐπηρεασθεῖσαν δρᾶσιν¹⁾. Ἐντὸς τῆς Κοινωνιολογίας (ὑφ' ἣν ἔννοιαν ἀντιλαμβανόμεθα ταύτην ἐν τῷ τρίτῳ τούτῳ τμήματι) δεόν νὰ διακρίνωμεν τρεῖς κατηγορίας σχέσεων μεταξύ τῶν διαφόρων πρὸς ἀλλήλας προσανατολιζομένων δράσεων²⁾. *Εἶνε αἱ τρεῖς κοινωνιολογικαὶ κατηγορίαι:*

- α') Ἡ Κοινωνία,
- β') Ἡ Κοινότης,
- γ') Ὁ Δεσμός.

Ἡ ἀμοιβαία ἐπίδρασις τῶν κατηγοριῶν τούτων εἶνε μεγίστη, ἐκάστη δὲ τῶν ἐπομένων προϋποθέτει κατ' ἀνάγκην τὴν προηγουμένην αὐτῆς, χωρὶς βεβαίως νὰ εἶνε δυνατόν νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς ὑπαγομένη εἰς αὐτήν.

Ἄς περιγράψωμεν ἤδη τὸ ἱστορικὸν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀνακαλύψεως τῶν κατηγοριῶν τούτων διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ κατανόησις αὐτῶν. Ἐκεῖνος, ὅστις πρῶτος προέβη εἰς τὴν διάκρισιν μεταξύ κοινωνιολογικῶν κατηγοριῶν καὶ εἰς ὃν ὀφείλομεν τὴν πρώτην πραγματικῶς συστηματικὴν ἔρευναν τοῦ εἰδικοῦ τούτου τμήματος τῆς Κοινωνιολογίας εἶνε ὁ *Ferdinand Tönnies*. Ἐν τῷ περιφῆμῳ αὐτοῦ

¹⁾ *Max Weber*, op. cit., Kap. I, § 1, II (σ. 11.).

²⁾ Ὅπως ὀρθότατα τονίζει ὁ *Cornejo*, «τὰ γεγονότα δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε χρήσιμα εἰ μὴ μόνον ἐὰν ἰδέα τις γενικὴ ἐπιτρέπη τὴν ταξινόμησιν καὶ κατάταξιν αὐτῶν» (*M.—H. Cornejo*, *Sociologie générale*, Traduction française par *Emile Chauffard*, Tome Ier, Paris 1911, σ. 51).

πράξη¹⁾ — οὐχὶ μόνον τὸν φυσικὴν ἢ, ὡς ὀνομάζει οὗτος τοῦτον ἐλλιπῶς, τὸν «ἐκ παραδόσεως» σύνδεσμον, ἀλλὰ καὶ τὸν «ἐξ ἐνθουσιασμοῦ» ἢ «ἐκ συγκινήσεως» προερχόμενον²⁾. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, βασιζόμενοι ἐπὶ τῆς ἐργασίας τοῦ Herman Schmalenbach καὶ τῶν πορισμάτων αὐτῆς, νομίζομεν, ὅτι ὁ ἐκ συγκινήσεως προερχόμενος σύνδεσμος πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ τοῦ πλαισίου τῆς Κοινότητος καὶ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν τρίτην κοινωνιολογικὴν κατηγορίαν, τὴν κατηγορίαν τοῦ «δεσμοῦ». «Συγκινητικὰ κύματα αἰσθημάτων, ἐνίοτε μεθυστικῶς ἐκ τῆς καρδίας ἢ τῆς ψυχῆς πηγάζοντες χεῖμαρροι τῆς ἀγάπης (ἢ καὶ τοῦ μίσους) εἶνε οἱ φορεῖς τοῦ Δεσμοῦ»³⁾.

Ὁ Schmalenbach πειρᾶται—καὶ τοῦτο οὐδὲν ἄντιφάσκει πρὸς τὰ ἄνωτέρω ὑφ' ἡμῶν ἀναπτυχθέντα—νὰ καταστήσῃ ἐτι ἐμφανεστέραν τὴν διάκρισιν μετὰξὺ «κοινότητος» καὶ «δεσμοῦ» διὰ τῆς θεμελιώσεως ἐκείνης μὲν ἐπὶ τοῦ «ἀσυνειδήτου», τοῦ δὲ «δεσμοῦ» ἐπὶ τοῦ «συνειδητοῦ»⁴⁾. Ἡ διάκρισις αὕτη, καίτοι φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως τολμηρά, καθίσταται—ἐὰν παρακολουθήσῃ τις ὀλόκληρον τὴν ἐξέλιξιν τῶν συλλογισμῶν τοῦ συγγραφέως—ἀσπαστή.

Ἡ ἐμπάνσις ἐκείνη, ἥτις κατ' ἐξοχὴν προσδιορίζεται ὑπὸ τῆς ἐννοίας τῆς Κοινωνίας εἶνε τὸ Κράτος, ἢ Πολιτεία. Ἐν τῷ «ιδεώδει αὐτῆς προσώπῳ» εὕρισκει τὴν κυριωτέραν αὐτῆς ἐκδήλωσιν ἢ «κοινωνία». Ἡ κοινωνιολογικὴ ἔρευνα τῆς Πολιτείας, τῆς ὁποίας τὴν πρώτην ἐπιτυχῆ δοκιμὴν ἐφείλομεν εἰς τὸν *Ludwig Gumplowicz*⁵⁾, ἀπήλλαξε τὴν πολιτειολογίαν τῶν σχετικῶς στενῶν ἀτραπῶν τῆς νομικῆς Ἐπιστήμης καὶ ἐδημιούργησε τὴν πιθανότητα—πιθανότητα ἄλλωστε, ἥτις ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων εἶχε γίνῃ ἀντικείμενον μεμονωμένης ἐκμεταλλεύσεως—εὐρυτέρας ἐρεύνης τῆς ἐμφανίσεως τῆς Πολιτείας.

Ἡ κοινωνιολογικὴ ἔρευνα τῆς Πολιτείας ὁρμᾶται κυρίως ἐκ τοῦ δεδομένου, ὅτι ἡ Πολιτεία, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἡ Κοινωνία ἢ προσδιο-

¹⁾ *Tönnies*, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, I, § 6.

²⁾ *Max Weber*, *op. cit.*, Kap. I, § 9, (σ. 21 κ. ἑ.).

³⁾ *Herman Schmalenbach*, *Die soziologische Kategorie des Bundes*, in «*Die Dioskuren*» (*Jahrbuch für Geisteswissenschaften*), Bd. I, München 1922, σ. 35 κ. ἑ., ἰδίως 44 κ. ἑ.

⁴⁾ *Schmalenbach*, *op. cit.*, σ. 50 κ. ἑ.

⁵⁾ *Ludwig Gumplowicz*, *Die sociologische Staatsidee*. Ἡ δευτέρα ἐκδοσις τοῦ ἔργου ἐγένετο τῷ 1902 ἐν Innsbruck.

ρίζουσα ταύτην, δὲν εἶνε ἀπολύτως συγκεκριμένον ἀντικείμενον ¹⁾. Οὐδ' ἀφηρημένον ὅμως δύναται νὰ ὀνομασθῆ. Ὑφίσταται ὡς πραγματικότης (ἰδοὺ τὸ κοινὸν αὐτῆς πρὸς τὰ συγκεκριμένα ἀντικείμενα), δὲν εἶνε ὅμως καὶ δυνατὸν νὰ τύχῃ συλλήψεως διὰ τῶν αἰσθήσεων (ἰδοὺ τὸ κοινὸν αὐτῆς πρὸς τὰ ἀφηρημένα ἀντικείμενα). Ἄς κατατάξωμεν λοιπὸν τὴν Πολιτείαν — ἀκολουθοῦντες τὸ παράδειγμα τοῦ Cumpłowicz ²⁾ εἰς τὴν τάξιν τῶν ὄντων ἐκείνων, ἅτινα οὔτε συγκεκριμένα εἶνε, οὔτε ἀφηρημένα, ἀλλὰ κοινωνικά. Ἡ Πολιτεία εἶνε τὸ προϊόν τοῦ προσανατολισμοῦ διαφόρων δράσεων πρὸς ἀλλήλας. Ὁ προσανατολισμὸς οὗτος προσδιορίζεται ὑπὸ τῆς πρώτης κοινωνιολογικῆς κατηγορίας: τῆς Κοινωνίας. Ὁ ἰδανικὸς τύπος τῆς Πολιτείας θὰ εἶνε ἐκεῖνος, ὅστις θὰ ὑπερνικήσῃ τὰ ὅρια τῆς Κοινωνίας καὶ θὰ προαχθῆ εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς Κοινοῦτητος. Παραδείγματα τοιούτων ἐξελίξεων ἔχομεν ἤδη: τὸ τυπικώτερον προσφέρει εἰς ἡμᾶς — ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ ἀμέσως κατωτέρω — ἡ οἰκογένεια. Ἐὰν ἀκολουθήσῃ τὴν αὐτὴν ἐξέλιξιν καὶ ἡ Πολιτεία, θὰ παύσῃ σὺν τῷ χρόνῳ ὑφισταμένη ἡ ἔννοια τῆς Κοινωνίας ὡς τῆς πρώτης κοινωνιολογικῆς κατηγορίας, συμπαράσφουσα εἰς τὸ Μηδὲν καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ Δικαίου.

Ὅπως ἡ Πολιτεία ἀποτελεῖ τὴν κυριωτέραν ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Κοινωνίας προσδιοριζομένων ἐμφανίσεων, οὕτως ἀκριβῶς ἡ οἰκογένεια ἀποτελεῖ τὴν κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τῆς Κοινοῦτητος προσδιοριζομένην ἐμφάνισιν. Ἡ οἰκογένεια βασιζέται ἐπὶ συνδέσμου φυσικῶς κληροδοτούμενου ἢ ἀποκτωμένου. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ συνδέσμου βασιζέται συνήθως (εἰς τὰς μικρὰς ἰδίως πόλεις καὶ τὰ χωρία) ἡ συγγένεια καὶ ἡ γειτονία.

Ἡ οἰκογένεια ἀποτελεῖ ἐμφάνισιν, ἣτις διῆλθε καὶ τὰ δύο πρῶτα στάδια τῶν κοινωνιολογικῶν κατηγοριῶν. Ἡ οἰκογένεια ὑπήγετο κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ πλαίσιον τῆς Κοινωνίας. Τὴν μετάβασιν τῆς οἰκογενείας ὡς Κοινωνίας πρὸς τὴν οἰκογένειαν ὡς Κοινοῦτητα ἀπετέλεσεν αὐτὴ ἤδη ἡ παρακμάσασα ῥωμαϊκὴ οἰκογένεια, χωρὶς νὰ θέλωμεν δι' αὐτοῦ νὰ εἴπωμεν, ὅτι καὶ μετὰ ταῦτα δὲν ὑπῆρξεν οἰκογένεια ὑπὸ τὸν ἀρχαϊκὸν αὐτῆς τύπον. Ἐκεῖνοι, οἵτινες διετήρησαν περισσότερον παντὸς

¹⁾ Ludwig Cumpłowicz, Sozialphilosophie in Umriss, Innsbruck 1910, σ. 26.

²⁾ Cumpłowicz, op. cit., σ. 26 κ. εἰ.

τόν νά πιστοποιήσωμεν τήν ὕπαρξιν αὐτοῦ ¹⁾. Τά αἰσθήματα δυνα-
τόν νά στέφονται πρὸς Θεόν, ἥρωα, δίδασκαλον ἢ καὶ πρὸς ἀφη-
ρημένον τι ἰδανικόν. Μεταξὺ τῶν διαφόρων τὰ αὐτὰ αἰσθήματα τρε-
φόντων δημιουργεῖται «δεσμός». Καὶ συγκεχυμένος τις εὐαγγελι-
σμός εἶνε δυνατόν νά δημιουργήσῃ «δεσμόν». Εἷς ἐκ τῶν συγχρόνων
διδασκάλων, τοῦ ὁποίου εἰς πρόσωπον προεκάλεσε τήν δημιουργίαν
«δεσμοῦ», ὁ *Stefan George*, διετύπωσε τοῦτο εἰς στίχους ἐπιτυχε-
στάτους:

*Wir schmückten dich mit palmen und mit rosen
Und huldigten vor deiner doppel—schöne
Doch wussten nicht dass wir vorm leibe knieten
In dem geburt des gottes sich vollzog ²⁾.*

*
* *

Μετὰ τήν ἔρευναν τῶν τριῶν θεμελιωδῶν αὐτῆς κατηγοριῶν (τῆς
Κοινωνίας, τῆς Κοινότητος καὶ τοῦ Δεσμοῦ) καὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν
προσδιοριζομένων ἐμφανίσεων, νομίζομεν, ὅτι δέον ἢ Κοινωνιολογία
—πρὸς πλήρη ἐξάντλησιν τῶν ὠραίων αὐτῆς ἰδεωδῶν—νά μὴν ἀφήσῃ
ἀνέπαφον καὶ τήν ἐμφάνισιν ἐκείνην, τῆς ὁποίας ἢ ὕπαρξις ἀποτελεῖ
προϋπόθεσιν δι' ὅλας αὐτῆς τὰς κατηγορίας: τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἄτό-
μου, τοῦ Ἐγὼ ἐν τῇ πρὸς ἑαυτὸ σχέσει αὐτοῦ. Δὲν ὑπάρχει ἐκδήλω-
σις τῆς σχέσεως τοῦ ἀτόμου πρὸς ἑαυτὸ ὑψηλοτέρα ἐκείνης, τὴν
ὁποίαν παρουσιάζει ἢ ὑπόστασις αὐτοῦ ὡς δημιουργοῦ καλλιτέχνου.
Ἡ ὁρᾶσις τοῦ δημιουργοῦ καλλιτέχνου, ἥτις, ἐκτὸς τῆς πρὸς ἑαυτὴν
σχέσεως αὐτῆς, προσανατολίζεται τὸ πολὺ (καὶ τοῦτο μόνον κατ'
ἐπίφασιν καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς τέχνας, αἵτινες προαπαιτοῦσιν ὑπερ-
νίκησιν τῆς ἀνοργάνου ὕλης) πρὸς ἄψυχα ἀντικείμενα, δὲν εἶνε ἐν
τούτοις ὀρθὸν νά θεωρῆται ὡς ἀποκλειομένη τῆς κοινωνιολογικῆς

¹⁾ *Schmalenbach*, op. cit, σ. 62 κ. ἑ.

²⁾ *Stefan George*, *Der Stern des Bundes*, Berlin 1914, σ. 3. -Δὲν πρέπει νά
ἀπορήσωσιν οἱ γερμανομαθεῖς ἀναγνώσται μου διὰ τὸ φαινομενικῶς ἀνορθόγραφον
τῶν στίχων τοῦ *George*. Ὁ γερμανὸς ποιητής, ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων ἰδιορρυθμιῶν
αὐτοῦ, κατήργησε καὶ τὰ κεφαλαῖα τῶν οὐσιαστικῶν, διατηρήσας αὐτὰ μόνον εἰς τὰς
λέξεις, ὡς ἐξαιρετικῶς θέλει νά τονίσῃ..

ἐρεύνης. Εἰς τὴν ἔρευναν ἄλλωστε ταύτην ἡ Κοινωνιολογία — βοηθουμένη ὑπὸ τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης, τῶν Φιλολογιῶν καὶ γενικῶς τοῦ Πολιτισμοῦ — ἔχει νὰ ἀντλήσῃ σπουδαιοτάτην διάκρισιν μεταξὺ τῆς ποιήσεως εἰδικῶς (ἀλλὰ καὶ γενικώτερον τῆς ὅλης πνευματικῆς ζωῆς) ἣτις πηγάζει ἐκ τῆς κοινότητος καὶ ἐκείνης, ἣτις πηγάζει ἐκ τοῦ ἀτόμου, τοῦ μεμονωμένου καὶ μόνον ἐν ἑαυτῷ, ἐπὶ ἀτραπῶν ἐρήμων καὶ ἀδιαβάτων τὸν Θεὸν καὶ Λυτρωμὸν αὐτοῦ ζητοῦντος. Ἡ διάκρισις αὕτη, ἐπὶ τῆς ὁποίας βασιζει ἐπιτυχέστατα ὁ *Fritz Strich* ¹⁾ τὴν διάκρισιν μεταξὺ Κλασικισμοῦ καὶ τοῦ ἀντιθέτου πόλου τῆς πνευματικῆς ζωῆς, μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ τοῦ (γερμανικοῦ κυρίως) Βορρᾶ, μεταξὺ (καὶ εἰς τὴν συμπλήρωσιν αὐτὴν προβαίνομεν ἡμεῖς) Ρωμανικοῦ καὶ Γοτθικοῦ Ρυθμοῦ, εἶνε διάκρισις, ἐξ ἧς ὁρμωμένη ἡ Κοινωνιολογία δύναται νὰ φθάσῃ εἰς σοβαρότατα συμπεράσματα.

Διὰ τῆς εἰδικῆς ἐρεύνης τοῦ Ἐγὼ δὲν ἐπιδιώκεμεν νὰ προσθῶμεν εἰς τὰς τρεῖς γνωστὰς κοινωνιολογικὰς κατηγορίας νέαν τινά. Τὸ Ἐγὼ ἀποτελεῖ τὴν πηγὴν, ἐξ ἧς ἦντλησαν τὴν γένεσιν αὐτῶν αἱ ἄλλαι. Ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας ἡμῶν ἐτονίσσαμεν, ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία δὲν ἐδημιουργήθη εἰ μὴ μόνον ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν τὸ Ἐγὼ ἐπανέστάτησε κατὰ τοῦ εἶδους. Ἡ ἀντικειμενοποίησις ἀκριβῶς τοῦ Ἐγὼ εἰς σχέσιν πρὸς ἕτερα Ἐγὼ συνιστᾷ τόσον τὴν Κοινωνίαν, ὅσον καὶ τὴν Κοινότητα καὶ τὸν Δεσμόν. Ἡ ἀντικειμενοποίησις ὅμως αὐτοῦ εἶνε δυνατὸν νὰ συμβῇ καὶ χωρὶς τὴν ἐπικύρωσιν αὐτῆς ὑπὸ μιᾶς τῶν ἀνωτέρω κατηγοριῶν. Ἡ τελευταία αὕτη περίπτωσις δὲν δημιουργεῖ νέαν κατηγορίαν εἶνε ἀπηλλαγμένη τῆς τοιαύτης ἀνάγκης. Τοῦτο ὅμως ὄχι μόνον δὲν ἐμποδίζει, ἀλλ' ἐπιβάλλει μάλιστα εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν νὰ ἀφιερῶσθαι εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀκριβῶς τὸν ἐπίλογόν της. Δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ φιλοδοξήσῃ ὠραιότερον καὶ ὑψηλότερον ἐπίλογον!

¹⁾ *Fritz Strich*, *Natur und Geist der deutschen Dichtung*. (Δυστυχῶς ἔχομεν εἰς χεῖρας ἡμῶν μόνον τὴν ἀποσταλεῖσαν ἡμῖν ἀνατύπωσιν ἐκ τοῦ δημοσιεύσαντος τὴν ἀνωτέρω πραγματείαν περιοδικοῦ καὶ οὕτω δὲν δυιάμεθα νὰ σημειώσωμεν τὸν χρόνον καὶ τόπον τῆς ἐκδόσεως).